

Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.; 27. Хацєр Г.О. Проблема зв'язку термінології із загальноживованою лексикою // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – Житомир: Вид-во Житомирс. держ. ун-ту ім. І. Франка, 2006. – Вип. 28. – С. 220-222; 28. Хаютин А.Д. Термин, терминология, номенклатура. – Самарканд: Изд-во САГУ, 1971.– 129 с.; 29. Чернявский М.Н. Латинский язык и основы фармацевтической терминологии. – М.: Медицина, 1984. – 320 с.; 30. Шпет Г.Г. Эстетические фрагменты. – Вып.2. – Пг., 1923.

Глівінська Л.К. (Київ, Україна)

Колір як образ: мовно-поетичний живопис Миколи Вінграновського

Статтю присвячено аналізу структурно-семантичних особливостей і образно-виражальних функцій колористичної лексики в поетичному мовленні Миколи Вінграновського.

Ключові слова: поетичний словник, кольорономінація, значення пряме / переносне.

Статья посвящена анализу структурно-семантических особенностей и стилистических функций колористической лексики в поэтической речи Николая Винграновского – представителя украинского литературного шестидесятиничества.

Ключевые слова: поэтический словарь, цветообозначение, значение прямое / переносное.

The article is devoted to an analysis of structural and semantic peculiarities as well as stylistic functions of colour denoting lexemes in the poetic language of Mykola Vinhranovskyy, who is a representative of the Ukrainian sixtiers.

Key words: poetic vocabulary, colour denoting lexemes, meaning direct / figurative.

Українська література з другої половини ХХ століття й до сьогодні переживає час однієї з найінтенсивніших взаємодій канонічних та індивідуальних стильових тенденцій, традиційного і новаторського. З огляду на це не втрачає актуальності питання динаміки, функціонування мови як першооснови стилю в текстах української художньої словесності означеного періоду. Сучасні дослідники приділяють особливу увагу вказаній проблематиці. Цікаві спостереження щодо специфіки словесного мистецтва, системотвірних чинників формування ідіостилу знаходимо в працях Г.М. Вокальчук (“Словотворчість українських поетів ХХ століття”, 2008), Н.М. Бобух (“Антоніми в українській поетичній мові”, 2007), Л.Ю. Тихої (“Метафора в поетичному дискурсі Івана Драча”, 2007), Т.В. Шевченко (“Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття”, 2007), О.А. Шумейко (“Мовні засоби творення комічного в сучасній українській поезії (на матеріалі творів другої половини ХХ століття)”, 2007) та ін.

Беззаперечним фактом словесного експерименту, мовного новаторства є творчість Миколи Вінграновського, талановитого представника українського літературного шістдесятництва. Поетові були “близькі такі принципи художнього творення, коли думки народжуються із порухів душі, і від цього розквітають слова” [3, 119].

Мета запропонованого дослідження – визначити структурно-семантичні

особливості й образно-виражальні функції колористичної лексики в поезіях М. Вінграновського.

Словесні образи, що експлікують зорові, колірні асоціації, переважають у художньому мовленні М. Вінграновського й становлять одну з ключових рис поетового стилю, що підтверджують, зокрема, результати кількісного аналізу сенсорної лексики, понад 60 % якої складають саме кольороназви. Цілі тексти, великі поетичні фрагменти побудовано у М. Вінграновського на активному використанні кольорономінацій. Численні поезії з перших слів апелюють до зорової пам'яті читача: “Вже зеленіє синій сніг...”, “У синьому небі я висів лис...”, “Безневинним жовтавим гроном...”, “Червоною задумливою лінією...”, “Блакитно на душі”, “На міднім небі вечір прочорнів”, “Сине” тощо. Зоровий образ у текстах М. Вінграновського динамічний і цим споріднений з кінематографічним образом. На переконання В. Моренця, “Вінграновський-режисер вносить у поезію найтонше, багатофункціональне, сценічно значуще відчуття світла, кольору, простору, повне істинно драматургічного смислу поєднання барв, звуку і відстані. Його лірика є яскравим прикладом плідного синтезу мистецтв, у даному разі кінодраматургії та поезії. Знаючи ціну деталі, він створює “освітленість” своїх картин не лише за допомогою прямого поіменування відтінків (“синій яр”, “рожева далина”), а й у багатьох випадках і за посередництвом предмета, який сам у собі вже несе той чи інший колір...” [2, 167].

Показово, що творчі побратими М. Вінграновського так само актуалізують кольороназви у своїх поетичних лексиконах. За даними електронної лексикографічної системи “Параметризація українського поетичного мовлення II половини XX століття” (<http://www.mova.info>), у реєстрі атрибутивних одиниць кольорономінації домінують в ідіолектах І. Драча, Л. Костенко, Б. Олійника, Д. Павличка, а також в інтегрованому поетичному словнику. Важливо, що в списку перших ста повнозначних лексем частотного словника Вінграновського-поета тематична група кольоративів є найбільш розгалуженою й містить 8 компонентів (*білий, чорний, синій, червоний, золотий, голубий, зелений, сірий*), тоді як в Б. Олійника – 7 (*білий, золотий, сірий, чорний, зелений, сивий, голубий*), у І. Драча – 5 (*білий, золотий, чорний, сивий, синій*), у Д. Павличка – 5 (*золотий, білий, червоний, зелений, чорний*), у Л. Костенко – 4 (*чорний, білий, золотий, сірий*). Цікаво зауважити, що для М. Вінграновського, І. Драча й Б. Олійника найбільш значущим є *білий* колір. У Л. Костенко найвищий ранг 3-поміж домінантних кольорономінацій має лексема *чорний*, у Д. Павличка – слово *золотий*. Ці ж прикметники – *білий, золотий, чорний* – потрапили до загальножанрового реєстру високочастотної лексики.

Ядро поетичної колористики М. Вінграновського становлять *назви білого кольору*. За спостереженням дослідників, *білий* колір – найпоширеніший у слов'янському, зокрема в українському, фольклорі, чим можна пояснити особливу увагу наших митців до цих кольорономінацій як засобу образотворення. Поети-шістдесятники послідовно залучають *назви білого* кольору до своїх творів. Так, у реєстрі високочастотних повнозначних слів поетичного мовлення М. Вінграновського прикметник *білий* знаходиться під індексом 9, у словнику І. Драча ця лексема посідає 6 позицію, в Б. Олійника і Д. Павличка – 25, у Л. Костенко – 36 (докладніше див.: [1, 206-217]).

Кольорономінації *білого* виявилися найбільш різнорідними за словотвірною

структурою: М. Вінграновський використовує деривати субстантивного (*біління, з білоти, побіл*), ад'єктивного (*біленька*), дієслівного (*біліє, білять, забіліє, збіліла*), адвербіального (*біло*) типу, композиції (*білодення, білоквіті, білолапа*).

Назви *білого* кольору демонструють у поетичному мовленні широкий спектр значень – від власне номінативних до символічно-узагальнених. У художньому слововжитку М. Вінграновського колірні характеристики здобувають природні явища (*мох, сніг, хмара*), просторові поняття (*небо, поле, сад*), рослини (*квіти, лілеї*), птахи (*гуси, курка*), предметні реалії (*льоля, сорочина, хустка*). Через включення номінацій *білого* кольору в контекст зі словами вказаних лексико-семантичних груп активізується первинне значення кольороназви. Відтворення об'єктивного забарвлення реалій зауважуємо, зокрема, у таких поетичних рядках: *“На рябому коні прилетіла весна... В білій хмарі дощу привезла на Великодень”*; *“У синіх відрах листя лопушині, / Але нараз – вода з-під них і хлюпне / На білому піску в слидочки ніг”*; *“Над білим полем біле небо”*; *“...Зимовий сад під вороном білів”*; *“Віднахла липа, білим цвітом злата”*.

У художньому контексті прикметник *білий* наближається за семантикою до атрибутива “світлий” (*“Біля білого ранку / Мак червоний розцвів”*), реалізує й низку інших загальнономовних значень [5 (1, 181)], а саме: “чистий” (*“В білій льолі, люлі, / Спатовьки-спатулі...”*); “сивий” (*“Біля хати білий батько на канані...”*); “блідий, безбарвний” (*“Цілує тихо Перемога / Губами білими Вдову”*); “на (у) якому багато білих плям, вибілених предметів” (*“І сизий гній люблю під лободого, / І білих сіл замислені гаї...”*).

Образотворча функція кольоративів найвиразніше виявляється при несподіваному відстороненні колірних характеристик певного поняття від об'єктивно означуваного. У М. Вінграновського знаходимо: *“Вже небо не біжить тим синьо-білим бігом / В своєму зорехмарному ряду”*. Основне семантичне навантаження в наведеному контексті припадає на іменник зі значенням опрідметненої дії *біж*, що й створює персоніфікований образ. Словесна ж форма передачі візуального враження покликана увиразнити протиставлення традиційних поетичних концептів *синє небо* й *білі хмари* з їх новим, індивідуально-авторським осмисленням.

Назви *білого* – кольору снігу М. Вінграновський послідовно використовує в описово-зображальній функції як атрибут зимових пейзажів і значно урізноманітнює засоби лінгвалізації усталених художніх образів. Це й метафоричні структури, сформовані на ґрунті ботаноморфізації – приписування реаліям властивостей рослин (*“Цвітуть на білому хати <...> Цвітуть обмерзлі криниці / Холодним квітом мармуровим”*), і динамічні, наповнені поняттями конкретних людських дій, ставив персоніфіковані картини (*“А сніг і дим завіє, / Ще й білим язиком твердим / Прилиже дим, як вміє <...> До айстр останніх припаде / Губами сніговими / І тихо їм цюсь доведе, / І забіліє з ними...”*); *“Піввітру пахло ще теплом, / Йогенька ж половина / Ішла вже з білим рюкзакom, / Тонка зігнулась спина”*).

Частотність уживання епітета *білий* засвідчує прихильність автора до традицій української фольклорної поетики, адже здавна в українців *білий* колір належав до сакральних символів – це колір хат-білянок, вбрання, рушників, ритуальних предметів [4, 24]. У поезії номінати *білого* стають виразною деталлю художнього відтворення національно-локалізованого колориту. Наприклад: *“І хата моя біла, і криниця, / І ніжний борець з картоплею на дні...”*; *“Мати білять яблуні в саду. / Мати*

білять хату та у хаті"; *"Між берегами димарями / Біліють села в глибині"*.

Фольклорною конотативністю вирізняється словосполучення *білий світ*, залучаючи яке поет моделює пейзажно-психологічні картини особливої конкретно-чуттєвої виразності. Пор. у тексті: *"...Закреслилась ти в голубій імлі / В тонкій руці з прив'яленою лілією / На тлі очей моїх, на світу білим тлі"*; *"Не спинись лиш ти, любове моя трудна, / Трудним світом білим падай, але йди"*; *"І жовкне білий світ навколо тебе"*.

Аналізований кольоратив набуває естетичного навантаження в сполученні з іменником *руки* й так само демонструє спорідненість з уснопоетичною символікою, виступаючи неодмінною ознакою жіночої вроди: *"Весною, літом, восени, зимою / Дві білих пісні рук твоїх зі мною"*. Стилізацію фольклорного тексту зауважуємо в рядках *"Рученько біленька, – / Проведи"*, де позитивно-оцінна експресія усталеного народнопісенного звороту увиразнюється ще й на словотвірному рівні.

Для Миколи Вінграновського *білий* колір асоціюється з величчю Олександра Довженка – вчителя й натхненника самого поета. Споконвіку українці пов'язували *біле* з божественним, священним, чистим, красою, душевністю й досконалістю [4, 24]. У християнській культурі тожогні значення закріплено й за світлоносним *золотим* кольором. Вигворюючи символічний образ О. Довженка, М. Вінграновський робить концептуально вагомими кольорономінації як *білого*, так і *золотого*, наповнюючи їх позитивно-оцінним змістом. Наприклад: *"І ти, мале й зелене, був при нім, / При нім, при нім, / маєстро білим..."*; *"Благословенна срібна твердь / Землі і неба, дня і ночі, / І золоті вогневі очі, / Де обнялись життя і смерть"*; *"На білому тлі золотого стола / Відбилися пера сталні і гусині <...> Підвівся козак за столом золотим"*.

Ознакою *білого* кольору М. Вінграновський наділяє почуттєву сферу: *"У білій лодії... ми пливемо / По водах любові між берегами ночі"*; *"Я обніму тебе. Тебе я обнімаю. / Мій білий подих на твоїй руці"*. Зауважимо, що саме в інтимній ліриці кольороназви *білого* стають утіленням бінарної опозиції *радість – смуток*. У деяких народів *білий* колір пов'язується зі смертю й символізує тугу, жалобу, душевну порожнечу, абсурдність існування, тоді як у багатьох культурах ці функції перебирає на себе *чорна* барва [6, 23; 7, 74]. Гра на внутрішній суперечливості, закладеній у міфологемній природі *білого* кольору, створює виразний стилістичний ефект, поглиблює мінорну тональність поезії:

Ця гіркота пригадених страждань,

Ці білі квіти суму на подушці...

Цей білий образ – чорний по ночах

<...>

Я плачу. Все біло навколо.

До образного слововжитку М. Вінграновський активно залучає номінації *синього* кольору, зокрема для мовотворення образу України. Семантика кольору наповнюється узагальнено-символічним змістом, *синій* тон стає уособленням рідного краю, його минувшини і сьогодення: *"Сюди, сюди, на ці шовкові води, / На синій звук любові і свободи, / На синю Рось, що в снах моїх тече"*; *"Ця річечка Дніпра тихенька синя доня... Вона тече в горді в нас під кленом, / І наша хата пахне їй борцем"*; *"Чи то було мені, чи снилося мені – / Синіли груші, груші чи смереки"*.

Усталеність у поезіях М. Вінграновського демонструє семантико-асоціативна

паралель сині кольори – пори року. Цікаво, що М. Вінграновський живописує в *синіх, голубих, небесних* барвах усі пори року, хоч і найбільш натхненно “роздає” ці “фарби” літу. Поетові вчувається “*синій клич купальної весни*”, уявляється, як “*гітлу синьо-голубий огин / Весінню під горою сушить глину*”, мріється, як “*літо синє підніма крило*”, “*смолою синьою перекипає*” й “*на вухо літу коник сюркотить: / Небесні в тебе очі, схаменися!*”, та ось уже “*синіє осені приліт*”, і “*стоїть голубою журбою / Осінь морська голуба*”, ще трохи – і “*білим димом снізіє засиніло за Десну*”. У безперервності буття, мінливості природи митець помічає сталість, віднаходить сполучну ланку й прагне затримати мить у слові. *Синій, голубий, небесний* кольори як постійні атрибути часових вимірів символізують позачасовість, безмежжя простору, стають виявом сталості у вічно змінюваному.

Образотворчою активністю в художньому мовленні М. Вінграновського характеризуються *номінати червоного кольору*. За кількістю розрізнюваних відтінків (10) – це найбільш репрезентативна в поетичному словнику група кольороназв. *Червоний* колір наділений найвищим ступенем інтенсивності, насиченості. Цим, напевно, і зумовлено продуктивність кольороназви і як номінативної одиниці – для означення найрізноманітніших реалій, і як засобу символізації. Зі складу аналізованої групи колористичної лексики саме назви *червоного* тону демонструють у словесно-поетичному континуумі семантичну багатоплановість і найширшу сполучуваність з абстрактними і конкретними поняттями. Примітним є й те, що ці одиниці виявляють специфічне смислове наповнення в тематично різнорідних текстах, тобто семантика кольору модифікується залежно від ідейної спрямованості літературно-художнього твору. Особливі кольорові асоціації експлікуються в інтимній ліриці поета, де *червоний* колір стає уособленням жінки, символізує красу, загадковість, кохання. Постійність, із якою М. Вінграновський використовує *червону* гаму для мовотворення жіночих образів, сигналізує про семантико-асоціативне ототожнення понять *червоний* і *жіночий/жіночний*, що простежується на рівні текстових структур: “*Червоною задумливою лінією... / Окреслилась ти на вечірнім тлі / Отих небес вечірніх з ластівками...*”; “*Червоний светр, білий сміх я обійняв за плечі*”; “*Вона була в червоному, мов ніч. / Вона була, мов ніч і мов не ніч*”.

Словесно-поетичні традиції українського фольклору узвичаєні в пейзажній ліриці М. Вінграновського. Назви *червоного* кольору, зокрема, увиразнюють національну маркованість слів-символів *мак, калина, ружі*: “*Та це змалечку-змалку, / З-за маленьких часів / Біля білого ранку / Мак червоний розцвів*”; “*Червоні маки ніччю поночіли*”; “*Червоні ружі синьою водою / В саду учителя я поливав*”; “*Хай сняться вашим сном / Червоні сни калини*”. Функціонування кольоронімацій підпорядковується й описово-зображальній меті, і має експресивне навантаження. Семантика кольороназв розширюється, подібно до експлікованих ними понять, від конкретного (спектрального) значення до символу України.

Помічено, що в інтимній і пейзажній ліриці М. Вінграновського назви з групи *червоних* кольорів є носіями позитивної оцінної семантики, яка органічно нашаровується на власне номінативне значення слів. Натомість у поезіях громадянського звучання аналізовані лексеми виявляють свою амбівалентну природу, активізуючи негативно-оцінні конотації. *Червоний* колір втілює зло, є знаком руйнівного вогню, символізує страждання, смерть. Пор. у тексті: “*Кривавий мій! Могилстий! Космічний! / Споживач пристрасний людських страждань / і мрій, / Не*

спонелись, мій вік двадцятивічний!". Зауважимо, що назви *червоного* та інших кольорів цієї групи за своїм символічним наповненням виявляють спорідненість із кольорономінаціями *чорного*. Емоційну місткість твору поглиблює паралельне вживання вказаних лексем у єдиному смислово-ключі – для відтворення зловісного, гнітчого, гріховного. Наприклад: "...*Перед солдатом встала / Кривава тінь на чорнім неба тлі*"; "*Катастрофічні квіти бомбовозів / Чорніли й червоніли угорі*"; "*Кривавсь, мій зніве, чорно, тлусто, / Кривавсь вогнем моїх щедрот*".

Натомість відгомін української народної поезики, де *чорний* і *червоний* – символи амбівалентні, а не тотожні, простежуємо в контексті "*Далекі образи спішать мені в безсонні: / Клубочаться, хвилюються, кричать... / Гіркі... солодкі... чорні... і червоні...*". Негативно-оцінне конотативне навантаження реалізує номінація *чорні*, використана для означення болісних, скорботних переживань-згадок ліричного героя (пор.: *Чорний* 8. *перен.* Важкий, безпросвітний, безрадісний [5 (XI, 354)]); прикметник *червоні* виконує функцію контекстуального антоніма до назви *чорні* й вживається з позитивною емоційною настановою для означення приємних, відрадних спогадів.

Таким чином, лінгвістичний аналіз поетичної мови М. Вінграновського засвідчив, що колористичній лексиці належить провідна роль у структурно-семантичній організації художнього тексту. Кольорономінації входять до списку домінантних одиниць у словнику письменника.

У сполученні з назвами природних явищ, просторових понять, об'єктів флори і фауни, предметів побуту, одягу тощо кольоративи реалізують власне номінативну семантику, їх стилістична функція зводиться до описової, пейзажно-зображальної, як-от: *в зорях золотих; в далеч рожевих степів; слива зацвіла так синьосливо; в очах два чорних сонця; в червонім намистинні*. Натомість у поєднанні з назвами абстрактних понять кольорономінації нейтралізують своє спектральне значення, їх уживання підпорядковується емоційно-виражальній меті. Пор.: *голубою журбою; передчуттями сизими; сиві минулі тривоги* і под.

Нерідко М. Вінграновський вибудовує кольорообрази на взаємопроникненні первинної – спектральної і вторинної – символічної семантики слова.

Функціонування колористичної лексики в текстах художньої літератури характеризується виразною етнічно-культурною конотованістю, національно-історичною співвіднесеністю. Помічено, що в приписуванні кольоронайменуванням певних знакових функцій М. Вінграновський спирається на систему символів, вироблену українською фольклорною традицією. Так, *білий, синій, червоний* виступають в образотворчій системі М. Вінграновського колірними асоціатами України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Гливінська Л.К.* Поетичне слово Миколи Вінграновського: лінгвістична інтерпретація. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2006. – 227 с.;
2. *Моренець В.* Відтворити цілісність світу // Вітчизна. – 1981. – № 5. – С. 167-178;
3. *Салига Т.* Микола Вінграновський: Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1989. – 167 с.;
4. *Словник символів культури України.* – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.;
5. *Словник української мови: В 11 т.* – К.: Наукова думка, 1970-1980;
6. *Тресіддер Дж.* Словарь символов: Пер. с англ. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.;
7. *Енциклопедия символів, знаків, емблем.* – М.: Локид; Миф, 2000. – 576 с.